Så kan specialpedagogen och speciallärarен i framtiden bidra till undervisningsutveckling och skapa mer inkluderande lärmiljöer i skolan

Gunilla Lindqvist

Lärare och specialpedagog

Professor i pedagogik med inriktning specialpedagogik

Uppsala universitet

- Vilken roll kan specialpedagogen komma att få i elevhälsans förebyggande och främjande arbete – och hur kan samarbetet mellan lärare, elevhälsa och ledning stärkas?
- Hur kan specialpedagoger och speciallärare stödja lärare i att anpassa undervisningen och utveckla lärmiljöer för alla elever?
- Vilken roll har kartläggning av elevers behov och av undervisningsmiljön i detta arbete?
- Hur kan skolor arbeta systematiskt för att integrera extra anpassningar i den ordinarie undervisningen?

- På en organisatorisk nivå, hur kan specialpedagogiskt stöd bidra till både elevernas lärande och skolans långsiktiga utveckling?
- Hur kan rektorer leda en utvecklad elevhälsa och samtidigt skapa professionellt handlingsutrymme för specialpedagoger att arbeta utifrån forskning och beprövad erfarenhet?

Vilken roll kan specialpedagogen komma att få i elevhälsans förebyggande och främjande arbete?

Vilken roll förväntas en specialpedagog ha i förskolan och skolan? (Lindqvist, 2013)

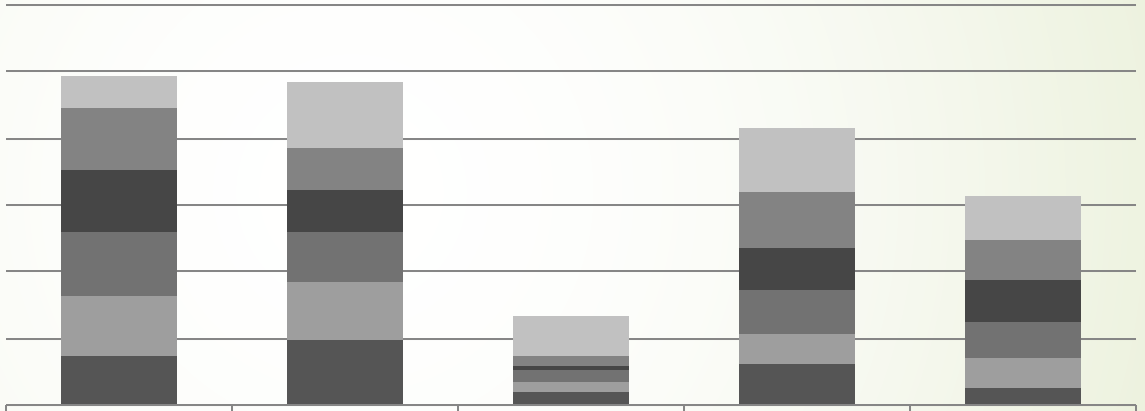

	Special education	Supervising	School development	Documenta tion	Pupil welfare work
Educational leaders	49%	99%	58%	96%	67%
Special teachers	92%	64%	16%	84%	60%
Subject teachers	93%	64%	7%	62%	61%
Class teachers	95%	75%	16%	67%	54%
Assistants	92%	87%	15%	45%	45%
Preschool teachers	72%	96%	20%	60%	26%

Vilka uppdrag förväntar sig specialpedagogerna att få? (Lindqvist, 2013)

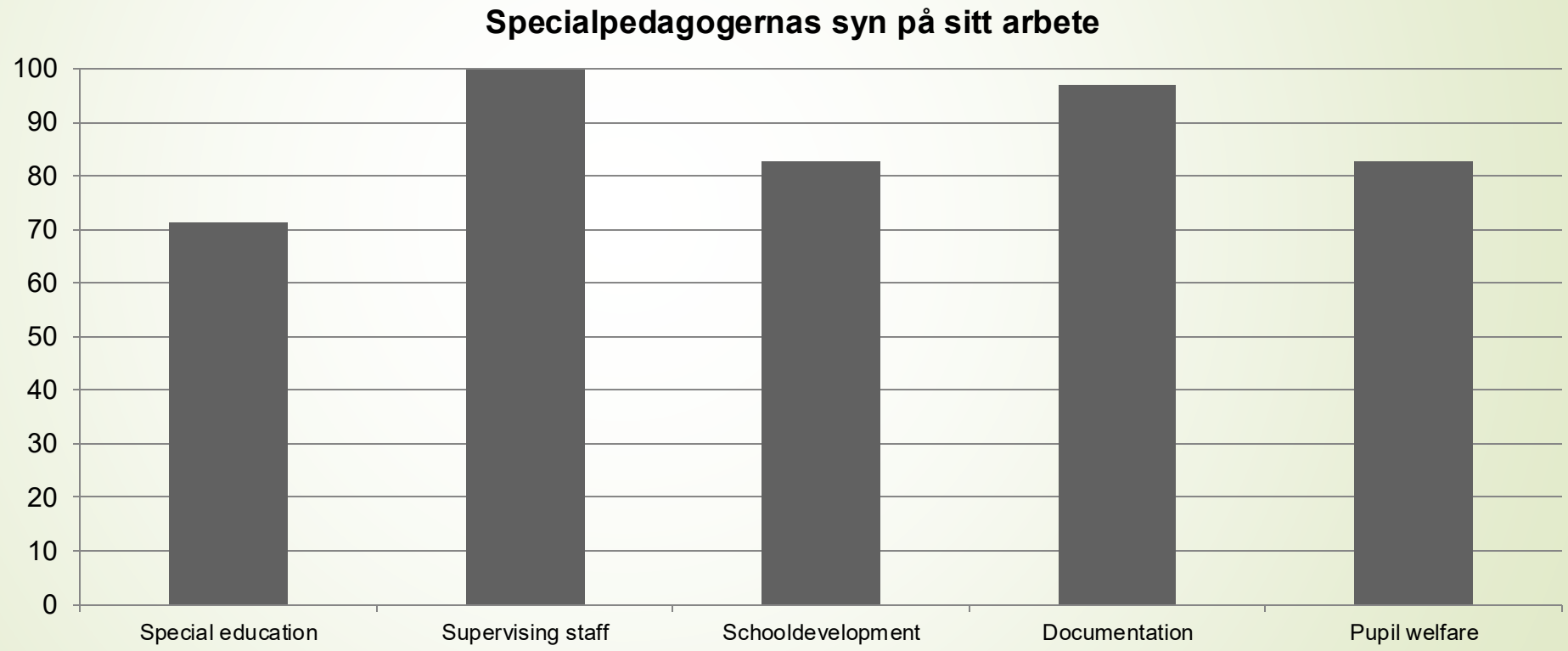

Specialpedagogen – företrädare för pedagogiska insatser?

- Det finns likheter mellan specialpedagogens yrkesroll och andra yrkesgrupper i elevhälsan
- Studier tyder på att elevhälsans medlemmar ofta tycks vara över ens (konsensus) om ett salutogent perspektiv på arbetet
- Ett gap mellan retorik och de individuella medicinska behandlingar som föreslås och genomförs. Pedagogiska åtgärder föreslås mer sällan
- För att kunna utnyttja den professionella variation som finns i elevhälsoteamet, så att de olika perspektiven kommer till ytan, bör gruppen ha konstruktiva diskussioner och inte undvika konfrontation.

  (Guvå och Hylander, 2011)
- Specialpedagogen som kvalificerad samtalspartner, stöd till rektor

Specialpedagogens och speciallärarens roll
(Göransson m. fl. 2015)

Specialpedagog

Konsultation, rådgivning lärarlag

Samverkar med skolledning

Samverkar externt

Specialpedagog och Speciallärare

Individuell undervisning

Samverkar med vårdnadshavare

Samverkar med elevhälsa

Utredning, åtgärdsprogram, dokumentation

Speciallärare

Undervisar mindre grupper

Specialpedagogen/specialpedagogen

Undervisar **INTE** i reguljär klass eller samverkar med kommunal skolförvaltning

Specialpedagogerna som en länk mellan undervisning, skolledning, elevhälsa och samhällsinstanser

Specialpedagogen- kunskap om undervisning, skolorganisation och samverkan

Träffar elever och lärare oftare än andra yrkesgrupper i elevhälsan

Samarbete med speciallläraren som har ett större klassrums- och undervisningsnära fokus

Samarbete med rektor som företräder organisationsperspektivet

Kartläggning av lärmiljön på individ-, grupp-, undervisnings-, och skolnivå

Än viktigare i dagens skola med tät kommunikation med instanser utanför skolan: socialtjänst, polis, habilitering, barn- och ungdomspsykiatrin, logopedmottagning

Hur kan specialpedagoger och speciallärare stödja lärare i att anpassa undervisningen och utveckla lärmiljöer för alla elever?

- Extra anpassningar planeras att tas bort från 1 juli 2028
- Anpassningar en etablerad form av stöd i undervisningen?
- Vad innebär anpassad undervisning och utveckling av lärmiljöer?
- Vad räknas som stöd inom ordinarie undervisning?
- Vad framkommer i policy och skoldebatt?

- Exempel från tre forskningsprojekt
  - Inkluderande lärmiljöer
  - Samarbetslärande (kooperativt lärande)
  - Samundervisning

Vad är och hur syns god och inkluderande lärmiljö? – ett forskningscirkelprojekt (Lindqvist, 2019;2022)

- Vad är och hur syns inkluderande förhållningssätt?
- Hur arbetar vi inkluderande ur ett hälsofrämjande och förebyggande perspektiv?
- Hur skapas en god lärmiljö som inkluderar elever inom autism?
- Hur skapas en undervisning som genomsyras av gemenskap och elevdelaktighet?
- Hur organiserar vi en skola och bedriver en undervisning där alla elever känner gemenskap och delaktighet?
- Vad är och hur syns en undervisning som genomsyras av gemenskap?
- Hur kan vi skapa en god inkluderande lärmiljö på vår skola så att den syns både hos lärare och elever?

Metod

- Forskningscirkeln träffdes ca 6 ggr/termin 2017- 2019
- 8 cirkeldeltagare: 1 forskare, 2 specialpedagoger, 1 speciallärare, 2 rektorer och 1 pedagogista och utvecklingsledare i förskolan, 1 förstelärare
- Gemensam inläsning av litteratur och diskussion om frågeställningar och begrepp (ex. inkludering, tillgänglighet, tillgänglig lärmiljö och delaktighet)
- Läsning av metodlitteratur
- Fyra mikrostudier (observationer och intervjuer)
- Deltagarna grupperade sig två och två utifrån studieobjekt och verksamhet.
- Fokus på goda exempel, observationsschema

Resultat

Miljöer som visat på

a) variationer i arbetssätt

b) uppmärksammat skilda sätt att kommunicera

c) erbjudit olika hjälpmedel och material.

d) givit förutsättningar för enskilt och kollaborativt arbete.

e) vikten av lärares stöd då det gäller struktur, strategier och anpassningar

f) vikten av att pedagogerna känner nyfikenhet och glädje, tvivel, frågande

g) relationer

Delaktighet, anpassa undervisning och innehåll, att bli **sedd** och uppleva **tillhörighet**

Tillgänglighet, deltagande, engagemang

(Lindqvist, 2019)

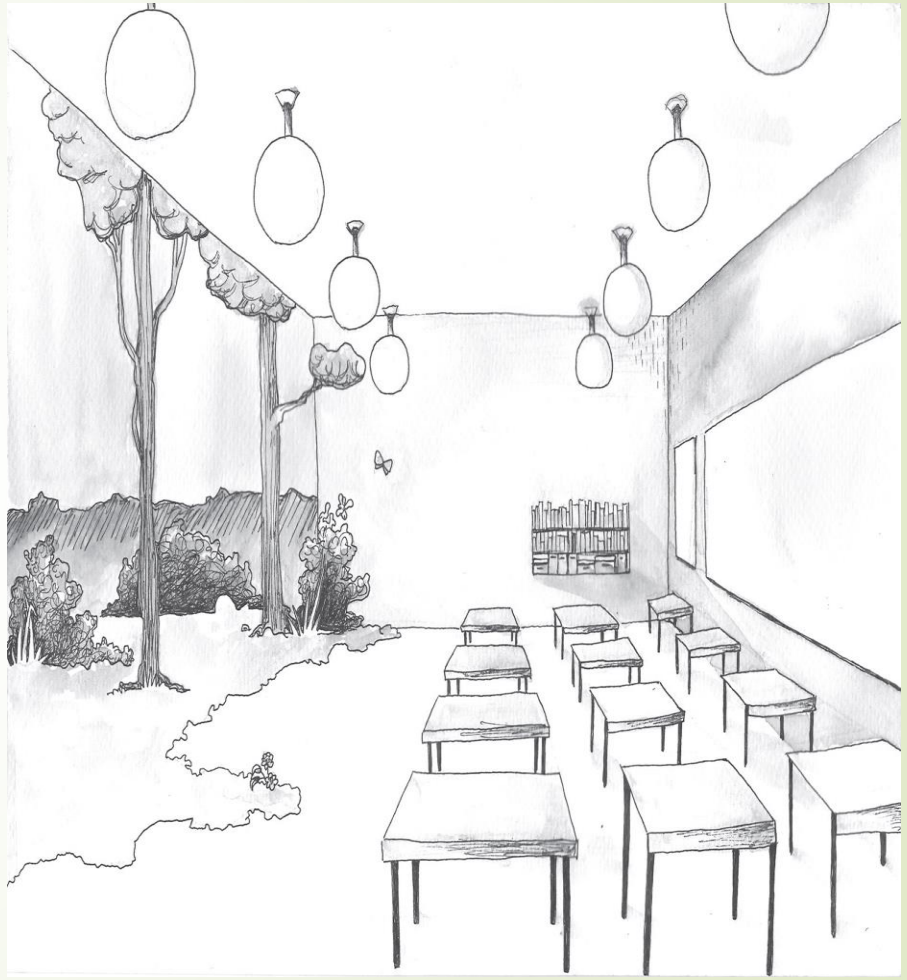

Inkludering – ett verktyg för skolan?

(Lindqvist, 2022)

- Fokusgruppsintervju med rektorer, speciallärare och specialpedagog
- Inkludering som:

a) en diffus och avlägsen vision

b) ett begrepp som behöver konkretiseras

c) ett sätt att utöva inflytande

Inkludering på en övergripande nivå, andra begrepp – tillgänglighet, delaktighet, tillhörighet på lägre, mer konkret och skolnära nivå

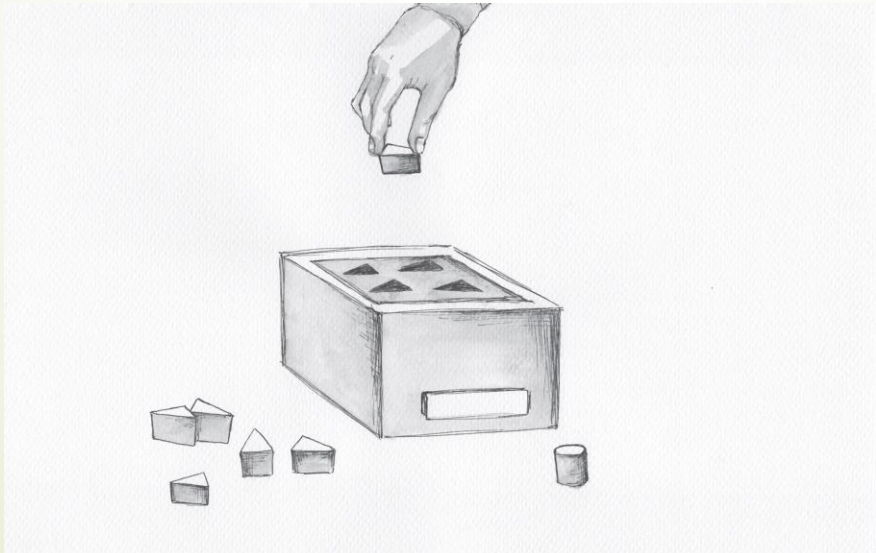

Kooperativt lärande (samarbetslärande) som stöd att utveckla lärmiljöer för alla elever

- Inkludering genom lärande i grupp: En studie med mixed metod design, 2017-2019
- Bidra till forskning om inkludering genom att undersöka hur det pedagogiska arbetssättet samarbetslärande påverkar elevers akademiska prestationer och upplevelser av inkludering
- Hur gruppaktiviteter kan planeras för att gruppmedlemmar ska kunna känna att allas bidrag är viktiga, samt känna en tillfredsställelse i att hjälpa andra.
- Samarbetslärande har visat sig vara effektivt när det kommer till att förbättra elevers skolprestationer och sociala utveckling (Johnson & Johnson, 2002; Roseth m.fl., 2008)
- Inte tillräckligt beforskat om inkludering och/eller insatser för elever i behov av särskilt stöd (Garrote m. m. fl., 2017)

Definition av kooperativt lärande

Eleverna arbetar i par eller grupper.

Undervisningen är tydligt strukturerad för att främja samarbete.

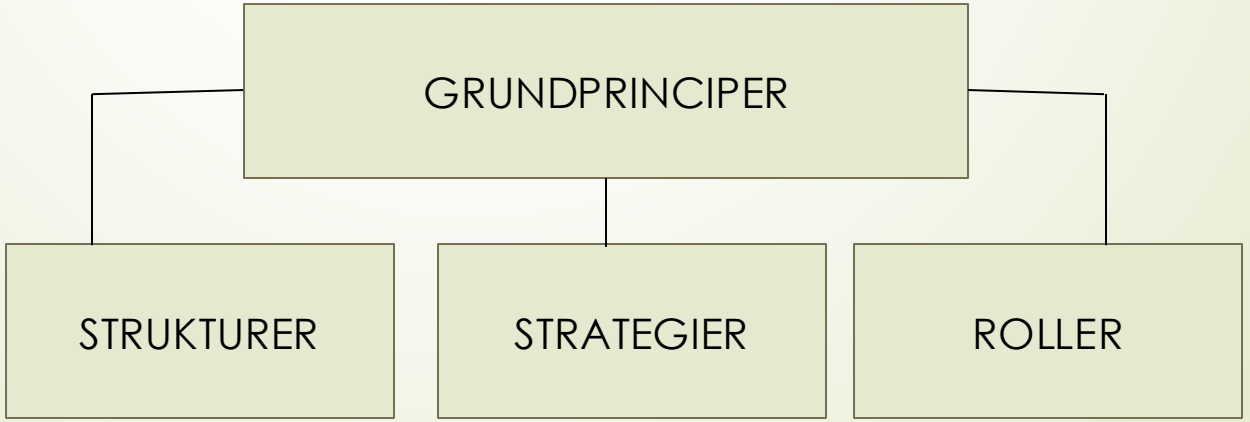

Experimentell studie

inkludering

- social
- akademisk
- gemenskap

Elevenkäter
- stöd från kamrater
- nomineringar

Prov
- matematisk problemlösning
- läsförståelse

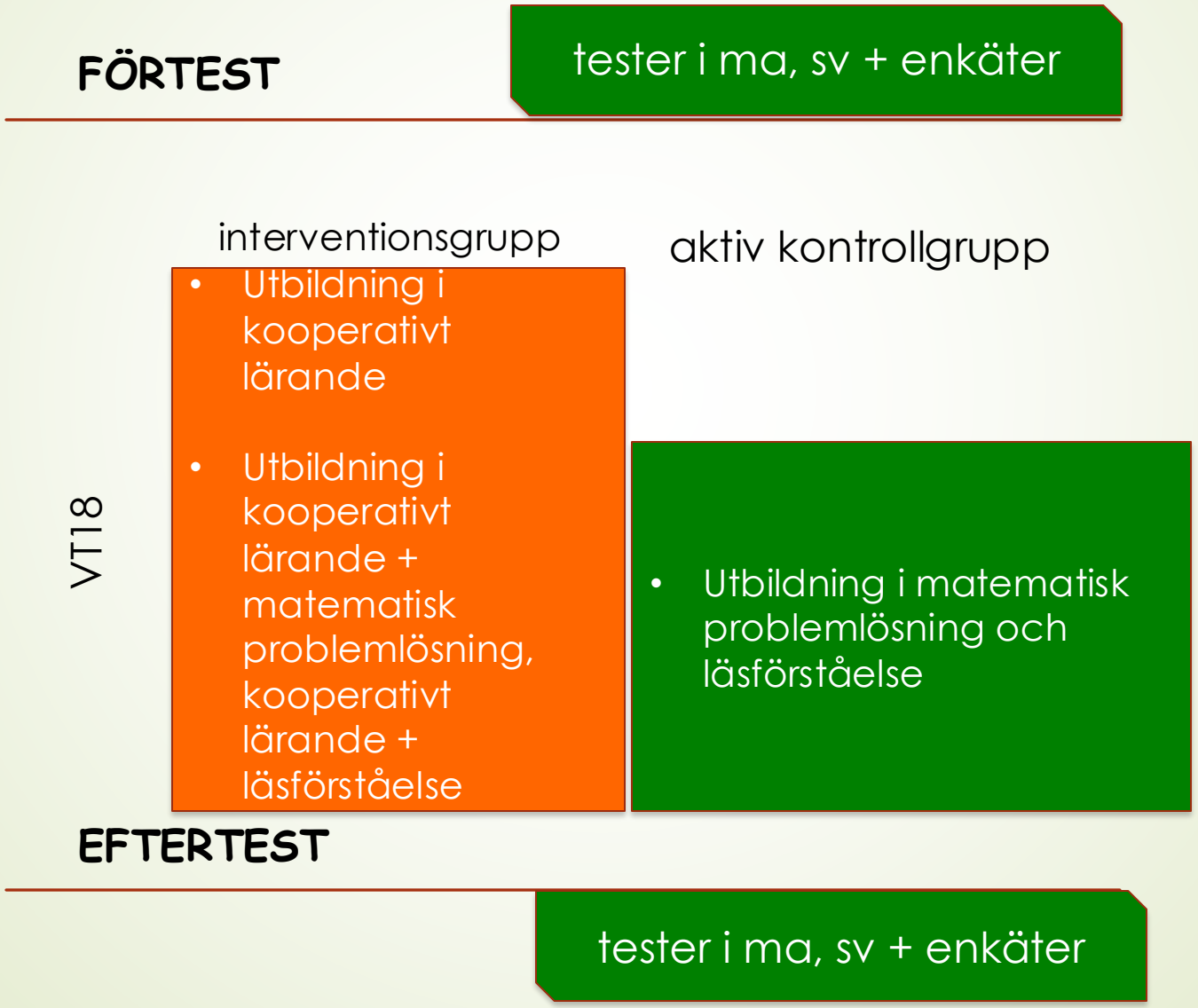
FÖRTEST
tester i ma, sv + enkäter
interventionsgrupp
aktiv kontrollgrupp
VT18
• Utbildning i kooperativt lärande
• Utbildning i kooperativt lärande + matematisk problemlösning, kooperativt lärande + läsförståelse
• Utbildning i matematisk problemlösning och läsförståelse
EFTERTEST
tester i ma, sv + enkäter

Resultat (Klang m.fl., 2020)

- Resultaten ger inga entydiga svar- social inkludering genom KL kan inte påvisas
- Tidigare studier har betonat komplexiteten i KL, eftersom det inte enbart är en teknik utan kräver en övergång från lärarledd till barnfokuserad pedagogik (Hennessey & Dionigi, 2013;Ghaith, 2018).
- Insatsen på 15 veckor kan ha varit otillräcklig för att åstadkomma genomgripande förändringar i lärarnas undervisningspraxis och elevers sociala inkludering.
- Vissa forskare förespråkar skolövergripande strategier vid genomförandet av KL (Sharan, 2010; Jolliffe, 2015): Lärare bör ändra sätt att samarbeta med kollegor för att förändra samarbetsklimatet i klassrummet.
- I denna studie rekryterades enskilda lärare snarare än skolor för deltagande.

Samundervisning

Syfte:
Projektet syftar till att bidra med kunskap om i vilken utsträckning och på vilka sätt samundervisning genomförs i svenska skolor, men också om vad som möjliggör respektive begränsar implementering av samundervisning.

Genomförande:

Studie 1 – Fallstudie
- Klassrumsobservationer - hur ser samundervisningen ut?
- Gruppintervjuer med samundervisande personal och rektor - upplevelser av samundervisningen.
- Elevenkät och uppföljande gruppintervjuer med elever – upplevelser av samundervisningen

Studie 2- Nationell enkätundersökning till specialpedagoger och speciallärare om samundervisning

Vad är samundervisning?

- USA 1960-talet
- Två lärare, varav en har specialpedagogisk kompetens jobbar tillsammans i klassrummet och delar ansvaret för att undervisa alla elever (Villa m.fl., 2013)
- En rekommenderad och internationellt väl utforskad strategi för att möta behoven i klassrummet (Friend m.fl., 2010; Paulsrud & Nilholm, 2020, Rönn-Liljenfeldt, 2024, Sundqvist & Lönnqvist, 2014)
- Arbetssättet kan ha positiva effekter på klassrumsklimat och arbetsro (Hang & Rabren, 2009, Rönn-Liljenfeldt m.fl., 2023; Sundqvist & Lönnqvist, 2016), samt elevers möjligheter att få adekvat stöd (Kokko m.fl., 2020; Krammer m.fl., 2018).
- Forskning har haft svårt att påvisa effekter på elevers lärande
- I Finland är samundervisning inskriven i styrdokumenten och ses som en specialpedagogisk insats
- En del av skolans **tvärprofessionella samverkan**

Att tillsammans…

Planera

Genomföra

Utvärdera

Sammanföra lärares olika kunskaper och färdigheter

Ökad beredskap att möta olika behov i det gemensamma klassrummet och ge bättre förutsättningar för lärande (elever)

Fem olika samundervisningsmodeller (Sundqvist, 2021; Villa m.fl., 2013)

ASSISTERANDE
Den ena läraren instruerar och har det huvudsakliga ansvaret för klassen medan den andra observerar eller assisterar

PARALLELL
Klassen delas in i två jämnstora eller olika stora grupper.
Delning ex. utifrån elevernas förkunskaper, förutsättningar eller intresse

STATIONS
Eleverna indelade i flera små grupper och cirkulerar mellan stationerna. Lärarna ansvarar för olika stationer

KOMPLEMENTÄR
Lärare X instruerar medan lärare Y förstärker instruktionerna
Lärare X ger basinformation medan lärare Y fördjupar eller förenklar

TEAM
Två lärare gör allt ”sömlöst” tillsammans.
Lärarna kan tillämpa olika samundervisningsmodeller beroende på vad som passar bäst med tanke på elevunderlag och stoff

Vad säger lärare som prövat?

- utvecklas professionellt - lär sig av varandra
- det är roligt! Skönt med delat ansvar
- ju mer lärare samarbetar desto fler fördelar och desto färre utmaningar upplever de
- ger mera ork i arbetet.
- lugnare i klassen
- eleverna får snabbare hjälp och mera uppmärksamhet
- ökad mängd undervisningsstrategier – bättre möjlighet att differentiera
- ALLA elever gynnas
- eleverna får ökat självförtroende och lär sig mera.
- elever lär sig samarbeta samtidigt som trivsel och välbefinnande ökar

(Casserly & Padden, 2018; Forsman, 2024; Kokko m.fl., 2021; Rytivaara, 2012; Saloviita, 2016; Scruggs m.gl., 2007; Sirkko et al., 2018; Takala & Uusitalo-Malmivaara, 2012)

Utmaningar lärare upplever

- Gemensam planeringstid
- Oklar och ojämlik rollfördelning
- Bristande kunskap
- Minskad lärarautonomi
- Otillräckligt stöd från skolans ledning

(Casserly & Padden, 2018; Kamens m.fl.., 2013; Kokko m.fl., 2021; Mackey m.fl., 2017; Rönn-Liljenfeldt m.fl., 2025; Sirkko m.fl.., 2010)

Vad säger eleverna?

- Eleverna tycker om att ha två lärare i klassen, klarar sig bättre och lär sig mera
- Får mer stöd och stödet fås snabbare
- Undervisningen är mer varierande
- Elever som får vara med om olika samundervisningsmodeller uppfattar också lärarna som mer jämlika
- Lugnare i klassen
- Många ser inga nackdelar. Nackdelar som nämns: förvirrande med två lärare
- Högre interaktion elev-elev, elev-lärare
- Eleverna uppfattar att det mestadels är klassläraren som ansvarar för planering och instruktioner men båda lärarna bidrar till elevernas lärande

(Rönn-Liljenfeldt m.fl., 2023; Embury & Kroeger, 2012; Forsman, 2022; Lochner et al., 2019; Nyman & Stenlund, 2017; Spörer et al., 2021: Wilson & Michels, 2006)

Vad säger eleverna?

Eleverna tycker om att ha två lärare i klassen, klarar sig bättre och lär sig mera

Får mer stöd och stödet fås snabbare

Undervisningen är mer varierande

Elever som får vara med om olika samundervisningsmodeller uppfattar också lärarna som mer jämlika

Lugnare i klassen

Många ser inga nackdelar. Nackdelar som nämns: förvirrande med två lärare

Högre interaktion elev-elev, elev-lärare

Eleverna uppfattar att det mestadels är klassläraren som ansvarar för planering och instruktioner men båda lärarna bidrar till elevernas lärande

(Rönn-Liljenfeldt m.fl., 2023; Embury & Kroeger, 2012; Forsman, 2022; Lochner et al., 2019; Nyman & Stenlund, 2017; Spörer et al., 2021: Wilson & Michels, 2006)

Viktiga slutsatser

- Respekt och tillit
- Mod att våga pröva och våga misslyckas
- Tydliga roller och klar ansvarsfördelning
- Kunskap och stöd
- Systematisk samverkan
- Fokus på undervisningskvalitet och elevers lärande

- Vilken roll har kartläggning av elevers behov och av undervisningsmiljön i detta arbete?
- Hur kan skolor arbeta systematiskt för att integrera extra anpassningar i den ordinarie undervisningen?
- Hur kan specialpedagoger och speciallärare stödja lärare i att anpassa undervisningen och utveckla lärmiljöer för alla elever?

Rektors roll

- På en organisatorisk nivå, hur kan specialpedagogiskt stöd bidra till både elevernas lärande och skolans långsiktiga utveckling?
- Hur kan rektorer leda en utvecklad elevhälsa och samtidigt skapa professionellt handlingsutrymme för specialpedagoger att arbeta utifrån forskning och beprövad erfarenhet?

- Rektorn ska se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds. Behovet av särskilt stöd ska även utredas om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation.

- Det är i skolans sätt att fungera som behovet av extra anpassningar och särskilt stöd framkallas och uppstår. Lärare och annan personal använder den egna skolan som referens när särskilda behov hos elever upptäcks och bedöms (Tideman m.fl., 2004, Lindqvist & Rodell, 2015).

Rektorers beskrivningar av inkluderande strategier (Lindqvist, 2014)

Intervjustudie med rektorer i grundskolan som identifierats arbeta inkluderande (goda resultat vad gäller social inkludering och akademisk måluppfyllelse)

- Kommunicerar och driver skolan utifrån sina visioner
- Skapar förutsättningar för kommunikation, goda relationer och tillit bland personalen
- Skapar möjligheter för personalen att utveckla sin kompetens
- Utövar sitt pedagogiska ledarskap och tar aktiv del i skolans verksamhet
- Utvärderar lösningar och resultat regelbundet

Rektorers beskrivningar av inkluderande strategier

- Har ett helhetsperspektiv på elever i behov av särskilt stöd (t.ex. fördelar ledarskapet, kontakter och leder möten)
- Distribuerar resurser så att skolans elever har möjlighet att nå målen
- Stöd ges inom klassens ram
- Utvärdering av stöd och aktiviteter som sker i klassrummet
- Specialpedagoger är väsentliga när det gäller att stötta läraren i dennes arbete
- Möjligheter för arbetslagen att organisera passande lösningar och aktiviteter för lärande

- Det tycks finnas en viss osäkerhet hos rektorer hur det specialpedagogiska stödet ska organiseras (Lindqvist, 2013; Menckel, Nilsson & Magnússon, 2024)
- En majoritet av dem som har specialpedagogiskt ansvar i skolverksamheterna saknar specialpedagogisk påbyggnadsutbildning (Göransson m.fl., 2015)

- Skolledare anser att specialpedagoger bör arbeta mer med arbetsuppgifter som kan relateras till examensordningen, samtidigt som specialpedagogerna anser att de inte har möjlighet att arbeta med dessa områden i samma utsträckning (Göransson m.fl., 2015; Menckel, Nilsson & Magnússon, 2024)

Slutord

För att hela skolan ska arbeta mot en mer inkluderande verksamhet, bör specialpedagogens och speciallärarens roller tydliggöras så att respektive yrkesgrupps kompetenser används och utgör en central del i skolutvecklingen (Lindqvist, Axelsson & Westlin, 2025; Menckel, Nilsson & Magnússon, 2024)
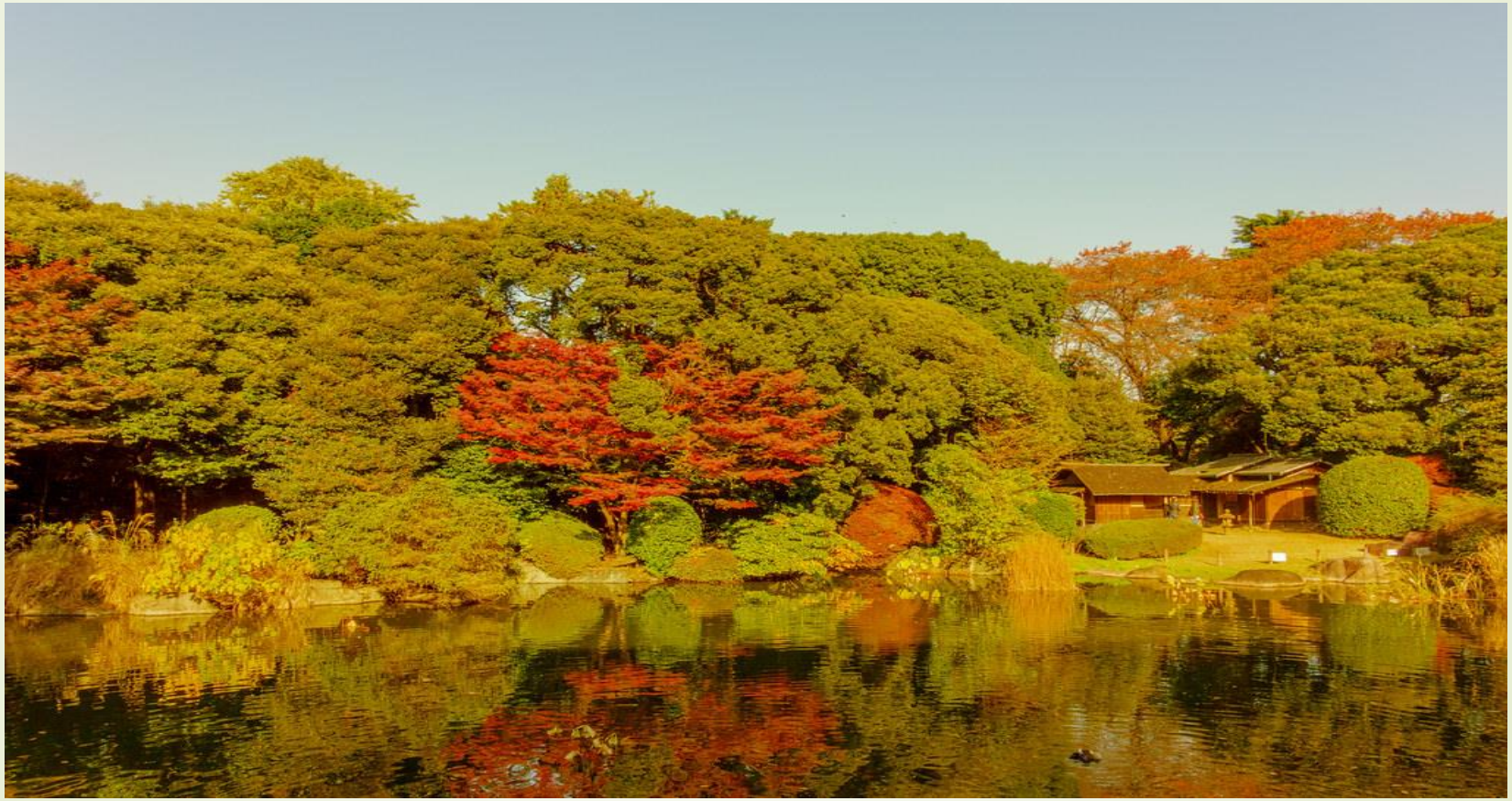
Tack för er uppmärksamhet!